

Історико-політичні проблеми сучасного світу:
Збірник наукових статей. – Чернівці:
Чернівецький національний університет,
2022. – Т. 45. – С. 50-56
DOI: 10.31861/mhpi2022.45. 50-56

Modern Historical and Political Issues:
Journal in Historical & Political Sciences. – Chernivtsi:
Chernivtsi National University,
2022. – Volume. 45. – pp. 50-56
DOI: 10.31861/mhpi2022.45.50-56

УДК 327:351.746.1](71)«1991/...»

© Сергій Федуняк¹

Безпекова політика Канади після завершення «холодної війни»: нові виклики ХХІ століття

В статті аналізується безпекова політика Канада в контексті нових загроз і викликів, що виникли наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття. Метою дослідження є аналіз трансформації підходів, інструментів і механізмів забезпечення національної безпеки в умовах пост біполярного світу, а також розгортання «нової холодної війни». Радикальні зміни системи міжнародних відносин сприяли перегляду Канадою своєї ролі і місця у світі. Поява нових загроз і викликів на рубежі століть в контексті розгортання «нової холодної війни» внаслідок агресивного імперського ревізйонізму Російської Федерації змусила Країну кленового листу поглибити і розширити інструменти і механізми забезпечення національної безпеки. Аналіз концептуальних підходів та конкретної політики засвідчує, що Канада в цілому дотримується багаторівневого міжнародного підходу на основі широкої концепції безпеки. Це, зокрема, стосується боротьби з міжнародним тероризмом та розповсюдженням зброї масового знищення, подолання регіональних конфліктів тощо. Російська агресія в Україні повернула значимість та практичний інтерес до традиційної безпеки, що для Канади, зокрема, передбачає зростання витрат на оборону, модернізацію збройних сил та підтвердження безпекових зобов'язань в рамках статті 5 Статуту НАТО, а також стратегічного партнерства з Україною.

Ключові слова: Канада, «м'яка сила», безпека, безпекова політика, «нова холодна війна».

Canada's Security Policy After the Cold War: New Challenges of the 21st Century

Canada has accumulated substantial potential and interesting experience in security sphere. The article deals with the general conceptual approaches of Canadian elite toward security after the cold war well as real policy directions in this issue. First of all, it is necessary to say that the end of the cold war caused reconsideration of conceptual approaches to security as well as development of new power centers based not only on military force but also on so called "soft power". In this context Canada is an indicative example: being a member of western privilege club, this country simultaneously possesses high authority in the Third World. As a result, the situation gives Ottawa a possibility to play a role of "middle power" which includes a mission of a certain mediator between post-industrial and developing countries. The end of the cold war created possibility to overcome certain ambivalence of Canadian foreign and security policy. New security concept stated in the document of Foreign Ministry and International Trade "Canada in the world" (1995) was based on a broad security approach proceeded from the rise of non-military factors in global development. New developments connected with the rise of the globe terrorism threat have caused the creation of multi-level anti-terrorism system that included several governmental institutions. Among them one should mention the Integrated Threat Assessment Centre (ITAC) formed in October 2004. Canada also supported US non-proliferation efforts strengthening license and export control over radioactive materials and discussing a possibility to join Anti-Missile Defense System of the United States. In the sphere of conflict resolution, Ottawa stressed on preventive socio-economic and political measures capable to eliminate or lessen preconditions of conflicts. In this context special attention was given to "failed states" as potential source of trouble. The appearance of new threats and challenges has made Canada to deepen and broaden instruments and

¹ Доктор політичних наук, професор кафедри міжнародних відносин Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Україна. E-mail: s.fedunyak@chnu.edu.ua; <http://orcid.org/0000-0001-7021-7641>.

mechanisms of ensuring of national security. Analysis shows that Canada in general hold, on multi-level international approach based on of broach concept of security. It includes fighting international terrorism, nuclear proliferation, solution of regional conflicts etc. "New Cold war" brought by Russian aggression since 2014 has posted new challenges for Canada's security policy causing the necessity for more active involvement into security on European continent. This circumstance requires serious upgrade of its basic conceptual approaches and certain return to the approaches based on more traditional (military) security.

Keywords: Canada, "soft power", security, security policy, "new cold war".

Постановка проблеми. Особливістю пост біполярного періоду міжнародних відносин став перегляд концептуальних підходів до безпеки та розвитку нових центрів сили, що спираються не лише на військову міць, але й на так звану «м'яку силу» (*soft power*). У цьому контексті є дуже показовою Канада, яка належить до привілейованого клубу західних держав і водночас володіє значним авторитетом серед країн, що розвивається. Це дає їй можливість здійснювати роль «середньої держави» - своєрідного посередника між постіндустріальними державами та країнами, що розвиваються². Канада накопичила значний потенціал і досвід у сфері безпеки, що становить науковий і практичний інтерес. Водночас на початку ХХІ століття виникли нові загрози і виклики безпеці, що актуалізували необхідність повернення до більш традиційних підходів. Мається на увазі насамперед агресія Російської Федерації в Україні, що викликала до життя потребу зміцнення інструментів і механізмів «жорсткої сили». Також вивчення безпекової політики Канади також цікаве з точки зору концептуально-інституційного реагування країн Заходу на сучасні геополітичні виклики, що пов'язані із зростанням експансіонізму Китаю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика досліджень у сфері аналізу концептуальних підходів до реалізації безпекової політики Канади завжди викликала інтерес дослідників. Серед нових публікацій варто звернути увагу на роботи Б. Жили і Дж. Соколського, котрі детально аналізують взаємодію Канади і НАТО у сфері безпеки, зокрема, участь канадських збройних сил в операції в Афганістані³. Дж. Гілмор у своїй роботі цілком переконливо аргументує необхідність оновлення безпекової політики Канади, спираючись на появу нових загроз і викликів⁴. Серед вітчизняних дослідників на увагу заслуговує насамперед робота Г. Перепелиці, в якій аналізуються вдосконалення підходів у безпековій політиці крізь призму реалізації Канадою стратегічного партнерства з Україною⁵. Загалом, при наявності широкого кола робіт з проблематики національної безпеки Канади, нові процеси ще не знайшли відображення у дослідженнях, тому *метою* статті є аналіз безпекової політики країни на рубежі наприкінці ХХ-го початку ХХІ-го століття, а основними *завданнями* відповідно вивчення еволюції загальних концептуальних підходів представників канадської еліти до проблем безпеки після завершення «холодної війни», політика країни стосовно окремих її напрямів (мова йде, зокрема, щодо діяльності в рамках багатосторонньої дипломатії, вирішення регіональних конфліктів тощо), а також пошук підходів стосовно реагування на нові загрози і виклики, що з'явилися з початком російської агресії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Після другої світової війни Канада займала унікальне місце в системі міжнародних відносин як частина західного світу, що був залучений до глобального протиборства з СРСР та, водночас, як країна, що володіє потужним авторитетом та медіаторським потенціалом серед країн, що розвиваються. Таким чином, зовнішня і безпекова політика Країни кленового листа відзначалася помітною роздвоєністю в аспектах «твер-

²Федуняк С. (1995). Концепція «середньої держави» у зовнішній політиці Канади. *Український історичний журнал*, (5), с. 72-78.

³ Zyla B., Sokolski J. (2010). Canada and the Atlantic Alliance in the Post-Cold War Era: More NATO than NATO? in: *Canada's foreign & security policy : soft and hard strategies of a middle power* / edited by Nik Hynek & David Bosold ; with a foreword by Stephen Clarkson. Don Mills, Ont.: Oxford University Press, p. 231-250.

⁴ Gilmour John. *Does Canada Need a New National Security Policy?* Calgary. Canada Global Affairs Institute. July 2021. Calgary, 11 p.

⁵ Перепелиця, Г. (2020). Особливе партнерство України і Канади в безпековій та оборонній сферах. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*, (41), с. 58-72.

дої» і «м'якої» сили («*hard and soft power*») та відмінністю при обранні підходів, інструментів та механізмів реалізації.

У першому випадку Канада співпрацювала зі Сполученими Штатами у рамках Північноамериканського командування аерокосмічної оборони (НОРАД) та була одним із потужних контрибуторів до військового потенціалу НАТО у Західній Європі. Вона повністю підтримувала військово-політичну стратегію Північноатлантичного Альянсу стосовно стримування комунізму і СРСР. З іншого боку, зважаючи на широку підтримку процесу деколонізації та надання різноманітної допомоги молодим державам Азії, Африки і Латинської Америки, країна кленового листа завоювала помітний авторитет у «третьому світі». Здійснюючи тут політику у сфері безпеки, Канада використовувала суттєво інші підходи та інструменти, акцентуючи увагу на мирному вирішенні суперечок та використанні інститутів посередництва (mediation) і миротворчості (peacekeeping) при подоланні конфліктів. Таким чином, канадські бачення безпеки були дещо розірваними за політико-географічними ознаками, водночас існували передумови для відновлення концептуальної цілісності.

Ця можливість з'явилася після завершення «холодної війни», що справила серйозний вплив на підходи канадської політичної еліти стосовно розвитку міжнародної системи загалом та проблематики безпеки зокрема. Нова концепція безпеки, викладена в документі міністерства закордонних справ і зовнішньої торгівлі «Канада у світі» від 1995 р., ґрунтувалася на широкому підході, який ґрунтувався на зростанні значення невійськових (зокрема економічних) чинників в глобальному розвитку. На думку його авторів, «хоча військова спроможність та сила пишатимуться важливими чинниками в системі міжнародних відносин майбутнього, міжнародні відносини будуть все більш залежними від економіки та торгівлі між країнами і регіонами»¹, Документ також зазначає, що зважаючи на проблеми та потреби людства, концепція безпеки все більше зосереджуватиметься на економічних, соціальних та політичних потребах окремої особи⁶.

Якщо говорити про практичну діяльність у сфері політики безпеки, то тут спостерігається певна суперечність, викликана особливістю розвитку пост біполярного світу: з одного боку Канада в 1994 році вивела свій військовий контингент із Західної Європи. Проте, з іншого боку, як зазначають канадські дослідники Б. Жила і Дж. Соколські, в 90-х рр. Канада ніколи не уникала відповідальності при реалізації безпекових заходів в рамках багатосторонньої дипломатії, зокрема, НАТО⁷.

На початку ХХ століття прихильність канадської еліти до концепції «широкої безпеки» зберігалася, незважаючи навіть на події 11 вересня 2001 року. Про це свідчив і наступний програмний документ під назвою «Зберігаючи громадянське суспільство: Канадська національна безпекова політика», затверджений у квітні 2004 року. В ньому відображалася необхідність створення нової системи національної безпеки у контексті появи нових загроз і викликів у сфері безпеки, зокрема, зростання небезпеки міжнародного тероризму. В документі сформульовано три ключові напрями реалізації національних інтересів: захист Канади і канадців вдома і закордоном, уникнення передумов для перетворення країни на базу загроз для союзників і продовження внеску у міжнародну безпеку⁸.

З метою практичного забезпечення національної безпеки в рамках Канадської національної безпекової політики було запропоновано низку заходів інституційного характеру. Передбачалося заснування Інтегрованого центру оцінки безпеки (Integrated Threat Assessment Centre (ІТАС)) і 15 жовтня 2004 року такий перший центр було відкрито⁴. Діяльність установи зосереджувалася на виявленні та аналізі широкого спектру загроз, що поставали перед різноманітними суб'єктами політики зокрема та суспільства загалом.

⁶ *Foreign affairs and international trade Canada. Canada in the world.* 1995. Режим доступу: http://www.canadainternational.gc.ca/CAW/Canada_and_the_World-EN.aspx.

⁷ Zyla B., Sokolski J. (2010). Canada and the Atlantic Alliance in the Post-Cold War Era: More NATO than NATO? in: *Canada's foreign & security policy : soft and hard strategies of a middle power* / edited by Nik Hynek & David Bosold ; with a foreword by Stephen Clarkson. Don Mills, Ont.: Oxford University Press, p. 233, 246.

⁸ *Securing an Open Society: Canada's National Security Policy.* Ottawa: her majesty the queen in right of Canada, p. 23.

Також уряд створював Дорадчу Раду з питань національної безпеки у складі незалежних експертів з метою якнайширшого залучення інтелектуальних ресурсів суспільства для обговорення проблематики безпеки. Заснувався Міжкультурний круглий стіл з питань безпеки у складі представників основних етнічних груп країни для проведення широкого діалогу та подолання міжетнічних, міжкультурних та міжрелігійних суперечностей. У рамках виконавчої влади заснувався Департамент суспільної безпеки та надзвичайної готовності з метою здійснення координації діяльності відповідних урядових відомств⁵. Документ також містив докладні цілі у різноманітних галузях безпеки, виходячи із рівня та глибини реальних і потенційних загроз і викликів, що постали перед країною.

Реалізація затвердженої політики здійснюється за кількома напрямками. Головним з них можна вважати протидію міжнародному тероризму. Ще події 11 вересня 2001 року змусили Оттаву приєднатися до анти-терористичної боротьби. Спільно зі Сполученими Штатами Канада посилила заходи у сфері фінансового контролю за переміщенням грошових потоків, прикордонного та міграційного контролю з метою запобігання проникнення терористів та створення терористичних мереж на канадській території. До цієї роботи також активно долучилася Канадська розвідувальна служба⁹. Країна взяла участь в операції в Афганістані, надавши 2,5 тисяч військового персоналу і понад 3 тисячі цивільних для відбудови економіки країни¹⁰. В 2007-2008 рр. 30 канадських військовослужбовців загинули при виконанні місії в цій країні¹¹.

Другим важливим напрямком діяльності Канади у сфері безпеки є боротьба зі зброєю масового ураження (ЗМУ). Країна не володіє такою зброєю, проте вона бере участь у спільних зусиллях з її нерозповсюдження разом з іншими союзниками, зокрема, Сполученими Штатами. Підходи Оттави схожі американськими, оскільки вони розглядають поширення ЗМУ в контексті зростання терористичної загрози з боку радикальних екстремістських структур (Аль-Каїди)¹². В 2004 році Канада стала повним партнером Ініціативи з нерозповсюдження, що охоплює припинення процесу розповсюдження ЗМУ, засобів доставки та супутніх матеріалів. Зі свого боку Канада посилила ліцензійний та експортний контроль матеріалів, що можуть бути використані при виготовленні зброї. Також Канада обговорювала можливість приєднання до системи ПРО США¹³.

Третім важливим напрямком безпекової діяльності Канада розглядає взаємодію в рамках багатосторонньої дипломатії. Країна загалом виступає за вироблення спільного підходу у сфері безпеки в рамках міжнародних форумів на основі широкого консенсусу щодо розуміння основ загроз¹⁴. У цьому контексті Країна кленового листа виступає за тісну співпрацю Євросоюзу та НАТО, проте вважає, що Європейська політика у сфері оборони і безпеки не повинна суперечити стратегічним цілям та послаблювати Альянс і мати у собі потенціал політичного розколу у трансатлантичних відносинах. Як заявив у 2001 р. міністр національної оборони Канади А. Еглтон, Оттава не відмовляється у принципі від участі у військових місіях під егідою ЄС, проте обставляє це певними умовами. Зокрема, всі рішення у цьому напрямі повинні бути санкціонованими найвищими органами НАТО. Також Канада повинна бути залучена до вироблення всіх стратегічних планів Євросоюзу на ранніх стадіях розробки та до процесу прийняття рішень в ході здійснення конкретних операцій. Фактично мова йде про надання Канаді права вето при здійсненні конкретних операцій¹⁵. Такий підхід було покладено в основу участі канадського контингенту в операції в Афганістані.

Ще одним напрямком безпекової діяльності Канади стало трансрегіональне співробітництво канадських провінцій і американських штатів. Позитивними результатами запровадження безпекових ініціатив у транскордонну кооперацію між Канадою і США стало виникнення нових інституційних та нетрадиційних механізмів співробітництва, що сприяє розвитку північноамериканського регіону.

⁹ *Canadian Security Intelligence Service. Public Report 2007-2008*. Ottawa: Public Works and Government Services Canada, 2008. 36 p.

¹⁰ *Ibid.*, p. 9.

¹¹ *Ibid.*, p. 9.

¹² *Ibid.*, p. 16-17.

¹³ *Securing an Open Society: Canada's National Security Policy* p. 48-49.

¹⁴ *Ibid.*, p. 51-52.

¹⁵ Walker M. (2004). Europe: Superstate or superpower? *World Policy Journal*, (17,4).

риканської інтеграції¹⁶. Проте цей напрямок безпекової діяльності залишався у межах традиційних підходів і не вплинув на парадигмальні підходи у безпековій сфері.

В 2010 році була затверджена нова Стратегічна концепція Північноатлантичного Альянсу. Виходячи із історичних традицій зовнішньої та безпекової політики, яка спирається багатосторонню дипломатію та ліберальний інтернаціоналізм, у процесі обговорення Канада виступала за розширення регіональної та функціональної місії НАТО за межі існуючих статутних норм і принципів. Зокрема, на думку сенатора канадського парламенту від Консервативної партії, Х. Сігала, Альянс повинен займати більш наступальну позицію з міжнародних питань, тому потрібно додати до Статуту і статтю, що включала б реакцію на тероризм, геноцид, етнічні чистки тощо¹⁷. Як зазначав німецький дослідник, колишній бригадний генерал Бундесверу К. Віттман, в дискусіях між прихильниками регіональної та глобальної орієнтації нової місії НАТО, Канада виступає в підтримку останньої¹⁸.

Значне місце у безпекових підходах Країни кленового листа займає вирішення регіоналі конфліктів. Тут переважає підхід в рамках широкої концепції безпеки, тобто країна виступає за максимально повне і остаточне подолання конфліктів як соціально-економічного та політичного феномену. З цією метою необхідно звертати особливу увагу на країни-невдахи, що є потенціали джерелами конфліктів та розсадниками міжнародного тероризму і криміналу. Канада виступ; упереджувальний підхід, що полягає «в допомозі країнам уникнути вповзання у стан вразливості та конфлікту»¹⁹. Коли ж це стається, Канада повинна володіти достатніми військово-політичними матеріальними ресурсами для допомоги у виправленні ситуації як на федеральному рівні, так і провінцій та громадянського суспільства. Також важливе значення при цьому надається «м'якій силі», тобто високій репутації країни у світі, а звідси й здатності впливати на вирішення конфліктів²⁰.

Однак, як зазначає канадський дослідник Дж. Гілмур, прийшов час «струсити пил» з безпекової концепції, відображеної в документі 2004 року «Відкрита політика». Національна безпека не зводиться лише до контррозвідки та боротьби з тероризмом. Потрібен широкий погляд на групу загроз стосовно існування західного ліберального урядування, економічного процвітання і суверенітету²¹. Тобто, мова, по суті, йде про підвищення ефективності сектора безпеки в контексті комплексного гібридного характеру сучасних загроз. Гілмур подає принаймні чотири причини того, чому згадувана безпекова політика не оновлювалася. По-перше, положення «Відкритої політики» до недавнього часу досить адекватно і гнучко відображали характер традиційних загроз. По-друге, проблеми національної безпеки ніколи не перебували у фокусі повсякденної уваги канадської еліти та громадськості і практично не використовувалися в публічному дискурсі під час електоральних кампаній. По-третє, існує висока довіра до правоохоронних органів. І, нарешті, в країні відсутні прояви загрози безпеці, зокрема, терористична активність²².

До цього списку можна додати й п'яту причину необхідності перегляду, чи, можливо, уточнення акцентів безпекової політики Канади. Російська агресія в Україні з 2014 року нагадала, що сучасні війни носять складний комплексний (гібридний) характер. При цьому основою їхнього залишаються військові «hard» ресурси – те, від чого західний світ за півстоліття «холодної війни» фактично відвикнув. Збройні сили країн Заходу з 1945 року не вели традиційних конвенційних війн і тому військово будівництво доктринально та інструментально поступово прилаштовувалося під потреби обмежених конфліктів за участю парамілітарних сил та миротворчих операцій з мінімальним застосуванням зброї та військової техніки. Виявилось, що збройні сили країн-членів Північноатлантичного альянсу за рідкісним винятком не мають ані достатніх військових ресурсів, ні навичок персоналу для успішної реалізації статті 5 Статуту

¹⁶ Бочар І., Федуняк С. (2011). Безпекові аспекти транс регіонального співробітництва Канади і США. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*, (23-24), с. 118.

¹⁷ Pugliese D. Hugh Segal's take on how to make NATO relevant, *Ottawa citizen*, 07.10. 2009.

¹⁸ Wittman K. (2009). *Towards a new strategic concept for NATO*, September 2009. Rome: NDC, 168 p.

¹⁹ *Securing an Open Society: Canada's National Security Policy*, p. 50.

²⁰ *Ibid.*, p.11.

²¹ Gilmour J. *Does Canada Need a New National Security Policy?* Calgary. Canada Global Affairs Institute. July 2021. Calgary, p. 4.

²² *Ibid.*, p. 3.

НАТО. Тому, на нашу думку, перетворення Росії на екзистенційну загрозу західній цивілізації, а також особливі партнерські відносини з Україною²³ підштовхуватимуть Оттаву до більшої уваги до традиційних безпекових загроз, що вимагатиме відповідної ревізії концептуальних підходів до безпекової сфери.

Висновки. Завершення «холодної війни» сприяло перегляду Канадою своєї ролі і місця у системі міжнародних відносин. Тим самим додалася певна розірваність у концептуальних підходах та використанні інструментів та механізмів у сфері безпеки. Поява нових загроз і викликів на рубежі століть змусила країну поглибити і розширити інструменти і механізми забезпечення національної безпеки. Аналіз концептуальних підходів та конкретної політики засвідчує, що Країна кленового в цілому дотримується широкого багаторівневого міжнародного підходу на основі широкої концепції безпеки. Це, зокрема, стосується боротьби з міжнародним тероризмом та розповсюдженням зброї масового знищення, подолання регіональних конфліктів тощо. «Нова холодна війна» початку ХХІ століття, викликана зростанням агресивного російського нео-імперіалізму, повернула значимість та практичний інтерес до традиційної безпеки, що для Канади, зокрема, передбачає зростання витрат на оборону, модернізацію збройних сил та підтвердження безпекових зобов'язань в рамках статті 5 Статуту НАТО, а також стратегічного партнерства з Україною.

Список джерел

1. Бочар І., Федуняк С. (2011). Безпекові аспекти транс регіонального співробітництва Канади і США. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*, Вип. 23-24, с. 114-120.
2. Перепелиця, Г. (2020). Особливе партнерство України і Канади в безпековій та оборонній сферах. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*, Вип. 41, с. 58-72.
3. Федуняк С. (1995). Концепція «середньої держави» у зовнішній політиці Канади. *Український історичний журнал*, №5, с. 72-78.
4. Федуняк С. (2008). Місце Канади в системі міжнародних відносин на рубежі століть. *Форум*, Вип. 1 (6), с. 12-16.
5. *Canadian Security Intelligence Service. Public Report 2007-2008*. Ottawa, Public Works and Government Services Canada, 2008.
6. *Canada's foreign & security policy: soft and hard strategies of a middle power* (2010), edited by Nik Hynek & David Bosold; with a foreword by Stephen Clarkson., Don Mills, Ont., Oxford University Press.
7. *Foreign affairs and international trade Canada. Canada in the world. 1995*, available at: http://www.canadainternational.gc.ca/caw/canada_and_the_world-en.aspx.
8. *Foreign affairs and international trade Canada. 2007. Canada and NATO. Canada in Afghanistan*, available at: http://www.international.gc.ca/foreign_policy/nato/canada_in_afghanistan-en.asp.
9. Gilmour J. (2021). *Does Canada Need a New National Security Policy?* Calgary. Canada Global Affairs Institute. July 2021. Calgary.
10. Pugliese D. Hugh Segal's take on how to make NATO relevant, *Ottawa citizen*, 07.10. 2009.
11. *Securing an open society: Canada's national security policy*. Ottawa: Her Majesty the Queen in right of Canada, 2004, 52 p.
12. Walker M. (2004). Europe: superstate or superpower?, *World Policy Journal*, (17,4).
13. Wittman K. (2009). *Towards a new strategic concept for NATO*, September 2009. Rome, NDC.
14. Zyla B., Sokolski J. (2010). Canada and the Atlantic Alliance in the Post-Cold War Era: More NATO than NATO?, *Canada's foreign & security policy : soft and hard strategies of a middle power* / edited by Nik Hynek & David Bosold ; with a foreword by Stephen Clarkson. Don Mills, Ont.: Oxford University Press, p. 231-250.

²³ Перепелиця, Г. (2020). Особливе партнерство України і Канади в безпековій та оборонній сферах. *Історико-політичні проблеми сучасного світу*, (41), с. 58-72.

References

1. Bochar I., Feduniak S. (2011). Bezpekovi aspekty transregional'noho spivrobitnytstva Kanady i SSHA. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*, (23-24), s. 114-120.
2. Perepelytsia H. (2020). Osoblyve partnerstvo Ukrainy i Kanady v bezpekoviy n ta obronniy sferakh. *Istoryko-politychni problemy suchasnoho svitu*, (41), s. 58-72.
3. Feduniak S. (1995). Kontsepsiia "serednioi derzhavy" u zovnishniy politytsi Kanady. *Ukrain-skyi Istorychnyi Zhurnal*, (5), s. 72-78.
4. Feduniak S. (2008). Mistse Kanady v systemi mizhnarodnykh vidnosyn na rubezhi stolit'. *Forum*, (1 (6), s. 12-16.
5. *Canadian Security Intelligence Service. Public Report 2007-2008*. Ottawa: Public Works and Government Services Canada, 2008, 36 p.
6. *Canada's foreign & security policy: soft and hard strategies of a middle power* / edited by Nik Hynek & David Bosold ; with a foreword by Stephen Clarkson. (2010), Don Mills, Ont.: Oxford University Press.
7. *Foreign affairs and international trade Canada. Canada in the world. 1995*, available at: http://www.canadainternational.gc.ca/caw/canada_and_the_world-en.aspx.
8. *Foreign affairs and international trade Canada. 2007. Canada and NATO. Canada in Afghanistan*, available at: http://www.international.gc.ca/foreign_policy/nato/canada_in_afghanistan-en.asp
9. Gilmour John. *Does Canada Need a New National Security Policy?* Calgary. Canada Global Affairs Institute. July 2021. Calgary.
10. Pugliese D. Hugh Segal's take on how to make NATO relevant, *Ottawa citizen*, 07.10. 2009.
11. *Securing an open society: Canada's national security policy*. Ottawa: Her Majesty the Queen in right of Canada, 2004, 52 p.
12. Walker M. (2004). Europe: superstate or superpower?, *World Policy Journal*, (17,4).
13. Wittman K. (2009). *Towards a new strategic concept for NATO*, September 2009. Rome: NDC, 168 p.
14. Zyla B., Sokolski J. (2010). Canada and the Atlantic Alliance in the Post-Cold War Era: More NATO than NATO? in: *Canada's foreign & security policy : soft and hard strategies of a middle power* / edited by Nik Hynek & David Bosold ; with a foreword by Stephen Clarkson. Don Mills, Ont.: Oxford University Press, p. 231-250.